https://doi.org/10.5507/magister-941

Etické aspekty pedagogického výzkumu dětských předkoncepcí pojmů

Ethical Aspects of Educational Research on Children's Conceptual Understanding

Milena Lipnická

Abstrakt: Cílem informační studie z výzkumu bylo představit argumenty týkající se etických aspektů pedagogického výzkumu dětských předkoncepcí pojmů. Výzkum se uskutečňuje v rámci vědeckého projektu – Dětské předkoncepce o fenoménech čtenářské gramotnosti. Hlavním cílem projektu je zkoumat dětské překoncepce o fenoménech čtenářské gramotnosti na konci předškolního vzdělávání a interpretovat získané poznatky pro rozvoj pedagogické teorie a praxe. Výzkum probíhal pomocí kvalitativní strategie. Autentické výpovědi dětí byly získány prostřednictvím polostrukturovaných mikrorozhovorů založených na pojmech ze státního kurikula pro předškolní vzdělávání. Přepisy rozhovorů byly podrobeny tematické a jazykové analýze, která umožnila identifikovat významové struktury a vývojové tendence v dětské řeči. Kombinace obou analytických přístupů poskytla komplexní pohled na propojení sémantických a syntaktických aspektů jazykového a kognitivního vývoje dětí. Výzkum zaměřený na děti vyžaduje zvýšenou etickou citlivost, dodržování právní ochrany dítěte a důsledné uplatňování zásad výzkumné etiky. Etické zásady výzkumu vycházely z respektu k předmětu výzkumu, zohlednění předchozích studií a mezioborové diskuse výzkumného týmu. Při sběru dat byla zajištěna ochrana účastníků prostřednictvím informovaného souhlasu, anonymizace a práva na odstoupení, přičemž byla zachována autentičnost výpovědí dětí. Prezentace výsledků byla eticky korektní, založená na induktivním zpracování, anonymizaci a vědecké přesnosti, čímž byly zachovány morální i odborné standardy výzkumu. Výzkum byl realizován s důrazem na etiku, ochranu účastníků a transparentnost.

Klíčová slova: dětské předkoncepty, etika výzkumu, předškolní vzdělávání, pojmy, kvalitativní výzkum

Abstract: The aim of this research report was to present arguments regarding the ethical aspects of pedagogical research on children's conceptual understandings. The research is being conducted as part of a scientific project titled "Children's Preconceived Notions of Reading Literacy Phenomena." The main objective of the project is to examine children's preconceived notions about reading literacy phenomena at the end of preschool education and to interpret the findings in a way that contributes to the development of educational theory and practice. The research employs a qualitative approach. Authentic statements from the children were obtained through semi-structured micro-interviews based on concepts from the national curriculum for preschool education. Transcripts of the interviews were subjected to thematic and linguistic analysis, which made it possible to identify semantic structures and developmental trends in children's speech. The combination of both analytical approaches provided a comprehensive view of the interrelationship between the semantic and syntactic aspects of children's language and cognitive development. Research involving children requires heightened ethical sensitivity, compliance with child protection laws, and the consistent application of research ethics principles. The ethical principles of the research were based on respect for the research participants, consideration of previous studies, and interdisciplinary discussion within the research team. During data collection, participant protection was ensured through informed consent, anonymization, and the right to withdraw, while maintaining the authenticity of the children's statements. The presentation of the results was ethically sound, based on inductive analysis, anonymization, and scientific accuracy, thereby adhering to both moral and professional research standards. The research was conducted with an emphasis on ethics, participant protection, and transparency.

Keywords: children's conceptions, research ethics, preschool education, concepts, qualitative research

Úvod

Dnešní děti vyrůstají v dynamicky se měnících sociálních, kulturních, ekonomických a technologických podmínkách, které zásadně ovlivňují jejich způsob učení, komunikace a vnímání světa. Tyto změny se promítají i do

oblasti čtenářské gramotnosti, která je dnes chápána jako komplexní jev zahrnující schopnost porozumět textům i vytvářet si vlastní významy. Plánování a aktualizace vzdělávacích programů, zejména ve státních kurikulách, by proto mělo zohledňovat poznatky o tom, co děti o těchto jevech vědí, jaké mají zkušenosti, představy a pojmové porozumění. Účinné vzdělávání lze dosáhnout pouze na základě důkladné znalosti dispozic a předkoncepcí dětí, které představují jejich předběžné chápání pojmů souvisejících s čtenářskou gramotností. Znalost těchto předpojatých představ umožňuje pedagogům cíleně reagovat na individuální potřeby dětí a optimalizovat proces rozvoje čtenářských kompetencí od předškolního vzdělávání až po začátek školní docházky.

Zastáváme názor, že institucionální vzdělávání by nemělo vycházet pouze z odhadů, ale z aktuálních výzkumů o tom, jaké jsou dnešní děti – jak uvažují, co vědí a jak si utvářejí pojmy. Nedostatek empirických poznatků o jejich zkušenostech a představách se projevuje i ve slabších výsledcích testování čtenářské gramotnosti. Náš výzkum proto reaguje na tuto mezeru ve znalostech. Jeho cílem je rozšířit teoretický základ této problematiky a přinést návrhy pedagogických řešení, která podpoří rozvoj čtenářské gramotnosti dětí v předškolním a základním vzdělávání. Uvědomujeme si, že výzkumy s dětmi jsou organizačně, časově, eticky i metodologicky náročné, mají však zásadní přínos pro rozvoj pedagogického poznání. Umožňují učitelům lépe porozumět myšlení dětí, jejich způsobu vytváření významů a potvrzují potřebu vnímat dítě jako aktivního tvůrce poznání (Lipnická & Vrábľová, 2024).

Tento problém jsme se rozhodli řešit v rámci tříletého (2024–2026) vědeckého projektu s názvem: *Dětské předkoncepce o fenoménech čtenářské gramotnosti*. Hlavním cílem projektu je zkoumat předkoncepce dětí o fenoménech čtenářské gramotnosti na konci povinného předškolního vzdělávání a interpretovat získané poznatky pro rozvoj pedagogické teorie a praxe. Projekt financuje vědecká grantová agentura Ministerstva školství, výzkumu, vývoje a mládeže Slovenské republiky a Slovenské akademie věd. Projekt má charakter základního výzkumu. Výsledky výzkumu představí odpovědi na výzkumné otázky ve vědecké monografii. Budou diskutovány v kontextu teoretických východisek a originálních zjištění. Přínosem projektu bude výzkumem podložený systém poznatků o úrovni dětských předkonceptů, které lze aplikovat při rozvoji čtenářské gramotnosti a v dalších výzkumech. Projekt navazuje na výsledky výzkumu VEGA č. 1/0598/15 *Dítě na prahu vzdělávání a jeho svět* (Kasáčová et al., 2017) a rozšiřuje je

o zkoumání dětí na konci povinného předškolního vzdělávání. Jak uvádějí autorky, poznatky o dětech nelze čerpat pouze z teorie – je nezbytné je získávat empiricky a průběžně je reflektovat v reálné pedagogické praxi.

Dětské předkoncepty chápání významů pojmů

Dětské předkoncepty představují rané, předvědecké formy poznání, jejichž prostřednictvím dítě interpretuje svět a vytváří si vlastní vysvětlení jevů, vztahů a souvislostí. Slouží jako kognitivní základ, na němž se postupně budují zralé pojmy. Podle Pupala (2001) nepředstavují předkoncepty pouze individuální pohledy na realitu, ale jsou kulturně formovány a zprostředkovány prostřednictvím sdíleného jazyka. Dítě se učí chápat svět nejen na základě osobní zkušenosti, ale také prostřednictvím společenských a jazykových interakcí, které mu umožňují osvojovat si významy pojmů v kulturním kontextu. Bloom (2015) uvedl, že pojmy vyplývají z jazyka, který zprostředkovává myšlenky. Jazyková forma sama o sobě však pojem netvoří; rozhodující je obsah, který jazyk zprostředkovává. Rozdíly mezi jazyky proto vedou k různým způsobům kategorizace zkušeností a k odlišným konceptuálním strukturám.

Teorie vývojové psychologie tak poukazují na úzkou souvislost mezi jazykovým a kognitivním vývojem – slova fungují jako katalyzátory myšlení a nástroje utváření poznání. V průběhu dětství se způsoby vytváření a používání předběžných pojmů mění: od intuitivního, smyslového a situačního chápání k abstraktnějšímu a systematičtějšímu porozumění. Dítě jako mluvící a myslící bytost tak transformuje své předběžné představy o světě na pojmy odrážející širší poznávací, jazykové a kulturní rámce.

Teorie tvorby pojmů v kognitivním vývoji dítěte

Představují základní pilíř kognitivního vývoje dítěte a vysvětlují proces, jehož prostřednictvím si děti osvojují, modifikují a rozvíjejí mentální reprezentace světa. Jean Piaget (1896–1980) zdůrazňoval, že dítě je aktivním tvůrcem poznání. Pomocí procesů asimilace a akomodace si buduje myšlenkové struktury umožňující porozumění realitě. Podle Piageta (Fontana, 1997) dítě nové pojmy vztahuje k existující síti poznatků; pokud se tyto osvědčí, mění je nebo vytváří nové. Správné chápání pojmů je podmínkou schopnosti identifikovat podstatné souvislosti ve zkušenosti. Lev S. Vygotskij (1896–1934) naproti tomu zdůraznil sociální a kulturní rozměr vývoje pojmů. Myšlení a jazyk se podle něj rozvíjejí v interakci se společenským prostředím, přičemž význam slova vzniká jako spojení mezi zvukovou formou a věcným

obsahem (Vygotskij, 2017). Vývoj pojmů je tedy výsledkem individuální i společensky zprostředkované činnosti. Bloom (2015) uvedl, že osvojování významu slov představuje proces spojený s tvorbou mentálních reprezentací propojujících jazykovou formu s pojmovým obsahem. Jazykové učení tedy není samostatnou funkcí, ale přirozeným produktem obecných kognitivních mechanismů, které se rozvíjejí v sociálních kontextech a prostřednictvím opakované interakce umožňují stabilizaci významů.

Lingvistické teorie osvojování významů slov

Představují významnou oblast výzkumu v rámci ontogeneze řeči, přičemž se zaměřují na vztah mezi jazykovou formou, významem a kontextem. Výzkumy provedené Kesselovou (2015), Slančovou et. al. (201á) a Vužňákovou (2018) významně rozšířily poznatky o procesech, jejichž prostřednictvím si děti mluvící slovensky osvojují významy slov. Autorky vytvořily metodologické rámce pro výzkum vývoje pragmatických funkcí, sémantických kategorií, gest a zvukové roviny dětské řeči, čímž přispěly k hlubšímu pochopení propojení mezi jazykovým, kognitivním a sociálním vývojem. Jejich empirická zjištění, vycházející z podrobných případových studií a přepisů spontánní řeči, potvrdila, že osvojování slov není procesem izolovaného učení jednotlivých lexémů, ale komplexní činností zakotvenou v komunikační praxi. Vužňáková (2018) zdůraznila, že dítě interpretuje významy slov na základě vlastních zkušeností, kulturních podmínek a znalostí o světě. Význam slova tedy není statický, ale dynamicky se utváří v interakci mezi dítětem a jeho sociálním prostředím (Lipnická, 2024). Tato zjištění potvrzují, že osvojování významů slov je neoddělitelně spjato s procesy socializace, kognitivního vývoje a jazykové kompetence.

Pedagogický výzkum porozumění pojmům

Pedagogické zkoumání porozumění pojmům u dětí představuje klíčovou oblast výzkumu, která přispívá ke zvyšování citlivosti pedagogů ve vzdělávacím procesu. Jak uvádějí Kasáčová et al. (2016), je dítě ústředním subjektem výuky – od jejího začátku, přes její průběh až po výsledné efekty. Z tohoto důvodu je nezbytné propojovat vzdělávací proces s diagnostickými a průzkumnými postupy, které umožňují identifikovat dispozice, potenciál a limity osobnostního rozvoje žáků. Takové poznání je předpokladem pro efektivní plánování a individualizaci pedagogických intervencí.

Výzkum dětských představ o pojmech z pedagogického hlediska je však metodologicky náročný a eticky „rizikový“, protože vyžaduje široký teoretický

přehled výzkumníka a schopnost odlišit pedagogické aspekty od psychologických či lingvistických přístupů. Nesprávné interpretace mohou vést k neadekvátnímu pochopení vztahu mezi myšlením a jazykem v pedagogickém kontextu. Navzdory těmto výzvám Vužňáková (2018) upozornila, že porozumění významu slov je zásadní pro rozvoj řeči, osvojování mateřského jazyka a získávání znalostí v jiných oblastech vzdělávání. Schopnost dětí chápat a používat pojmy totiž přímo ovlivňuje jejich kognitivní, jazykový i učební pokrok.

Metodologie

V našem výzkumu vycházíme z teze, že *fenomény čtenářské gramotnosti* dětí předškolního věku představují soubor jevů, procesů a projevů, které souvisejí s raným rozvojem schopnosti porozumět psanému jazyku a používat jej ještě předtím, než se děti naučí formálně číst. V našem výzkumu jsme se zaměřili na lexikálně-sémantickou složku – porozumění významům pojmů souvisejících s čtenářskou gramotností, které patří do obsahových standardů státního kurikula předškolního vzdělávání (2022). Zároveň provedeme i syntaktickou analýzu, protože obě složky jazykových projevů dětí spolu souvisejí. Pracujeme s kvalitativní výzkumnou strategií v rámci designu zakotvené teorie. Strauss a Corbinová (1999, s. 14; podle Svaříček, Šeďová a kol., 2007, s. 84) uvedli, že *„jde o teorii induktivně odvozenou ze zkoumání jevu, který reprezentuje."* Zastáváme její konstruktivistickou perspektivu podle Chamraz (2003; podle Svaříček, Šeďová a kol., 2007).

„Samozřejmou, byť velmi náročnou podmínkou bylo zajištění validity, spolehlivosti a objektivity kvalitativního výzkumu." Potenciální rizika výzkumu byla cíleně eliminována, všechny fáze výzkumu byly pečlivě naplánovány, realizovány a důsledně vyhodnoceny. Nejprve jsme vytvořili teoretický rámec výzkumu a objasnili souvislosti mezi klíčovými prvky teorií. Diskutovali jsme o vhodných metodách sběru a zpracování výzkumných dat. Současně jsme pomocí Delfské metody identifikovali pojmy, které konkretizují jevy čtenářské gramotnosti. Cílem bylo získat na základě rozhovorů obsáhlé autentické výpovědi dětí (Kasáčová et al., 2017, s. 14).

Metoda sběru výzkumných dat

K získání autentických výpovědí dětí byl použit *polostrukturovaný, flexibilní mikro rozhovor*. Považujeme jej za vhodný výzkumný nástroj, protože kombinuje výhody a eliminuje nedostatky strukturovaného i nestrukturovaného rozhovoru (Raichel, 2009; podle Kasáčová a kol., 2017, s. 16).

Pojmy použité v mikrorozhovorech byly vybrány z obsahových standardů vzdělávací oblasti Jazyk a komunikace ze Státního vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání (2022). Do souboru byly zařazeny *pojmy – rozhovor, otázka, báseň, pohádka, kniha, časopis, knihovna, písmeno, čtení, psaní a spisovatel*. Učitelky u každého pojmu postupovaly od popisných otázek (např. Co to je? Jak to vypadá?) k otázkám zaměřeným na upřesnění významů dětských tvrzení. Jednalo se o otázky aplikační (K čemu nám to slouží?), hodnotící (Co by se stalo, kdyby to nebylo?) a epistemologické (Odkud to víš?). Rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně doslovně přepsány.

Metody zpracování výzkumných dat

Sémantická analýza

Přepisy rozhovorů byly podrobeny tematické analýze, kterou nezávisle provedli dva výzkumníci. Analytický proces probíhal v několika fázích. V úvodní fázi byly v rámci jednotlivých rozhovorů identifikovány tematické jednotky, které představovaly významové jádro dětských výpovědí. Tyto jednotky byly následně porovnávány a seskupovány s cílem odhalit opakující se motivy a významové vzorce. V dalším kroku byly tematické kategorie analyzovány na úrovni celého výzkumného souboru, což umožnilo vytváření shluků nadřazených (širších) a podřazených (užších) témat. Tento proces odrážel vzájemné významové vztahy mezi jednotlivými výpověďmi a jejich kontextem. Výsledné tematické struktury představovaly interpretaci jevů dětského chápání zkoumaných pojmů. Takto koncipovaná sémantická analýza umožnila identifikovat, jak děti konstruují významy, jaké koncepty si spojují s jednotlivými pojmy a jak tyto významy odrážejí jejich kognitivní a jazykovou úroveň.

Syntaktická analýza

Po sémantické analýze následuje jazyková analýza dětských výpovědí. Jejím cílem je sledovat vývojové tendence ve syntaktické struktuře dětské řeči v kategoriích: *jednoslovné věty, jednoduché věty a souvětí – s rozlišením na koordinační a podřazené věty.* Získané údaje budou následně statisticky zpracovány, aby bylo možné kvantitativně popsat zastoupení jednotlivých syntaktických forem v souboru výpovědí. Tato analýza poskytne detailní pohled na úroveň jazykové kompetence dětí v předškolním věku a umožní korelovat jazykové projevy s obsahovými (sémantickými) aspekty jejich myšlení. Kombinace obou analytických přístupů – sémantického a jazykového – vytvoří komplexní rámec pro interpretaci dětských výpovědí jako

významově i strukturálně ucelených projevů kognitivního a jazykového vývoje.

Argumentace etických aspektů výzkumu

Téma výzkumu představuje již ze své podstaty citlivou oblast. Problém vyplývá ze skutečnosti, že výzkum zaměřený na dítě vyžaduje zvláštní ochranu, jelikož není možné zasahovat do oblastí, na které se vztahuje právní ochrana. Stejně tak není přípustné, aby byly na základě výpovědí dítěte zkoumány a vyvozovány závěry o jeho rodinném zázemí (Kasáčová et al., 2017, s. 18). Rozhodování o způsobu realizace výzkumu proto vyžadovalo komplexní etické úvahy. Etická rozhodnutí bylo nutné přijímat s ohledem na institucionální a personální specifika, jakož i na reakce účastníků výzkumu. Mezi klíčové otázky patřilo, zda důsledné dodržování etických principů neomezí samotný průběh výzkumu a nesníží možnost získání nestranných a relevantních poznatků.

Ve Slovenské republice zatím neexistuje samostatný etický kodex pro výzkumy prováděné s dětmi, což staví výzkumníky před nutnost individuálního a zodpovědného posouzení každé situace. Stejně jako v jiných oblastech byla i v tomto případě výzkumná situace jedinečná, a proto jsme k ní přistupovali individuálně. Naším cílem bylo zachovat maximální etickou obezřetnost a zajistit výzkum nejvhodnějším možným způsobem (Simons & Usher, 2007). Snažili jsme se držet krok s aktuálními etickými imperativy v jednotlivých fázích výzkumu i při použití metod sběru a zpracování kvalitativních dat (Howe & Moses, 1999, s. 49).

Etické zásady při tvorbě výzkumného záměru:

Respekt k předmětu zkoumání jiných vědních oborů

Jednalo se o přístup v oblasti pedagogické práce, který neměl zasahovat do předmětu zkoumání jiných vědních oborů. Naopak, jejich poznatky měly být využity a propojeny s pedagogickými poznatky s cílem vyřešit výzkumný problém. Využili jsme psychologické, lingvistické i další teorie.

Respekt k výzkumu jiných odborníků

„V rámci vědy existují nebo existovaly výzkumy, které daný problém formulovaly, zkoumaly a přinesly určité poznatky, zobecnění, podněty a možná již nastínily další výzkumné otázky". Etický přístup byl zajištěn analýzou relevantních publikací a studií řady autorů, aby bylo možné diskutovat výsledky našeho výzkumu se zjištěními jiných výzkumníků (Kasáčová, et al., 2017, s. 19).

Respekt k názorům výzkumníků v týmu

V rámci přípravy výzkumného záměru byly projednány cíle a názory několika odborníků (pedagoga předškolního vzdělávání, psychologa, didaktika slovenského jazyka, literárního vědce). V diskusích převládaly odborné poznatky z oblasti metodologie a etiky výzkumu dětí. Na týmových poradách docházelo ke sjednocení názorů s cílem efektivně vyřešit výzkumný problém.

Respekt k účastníkům výzkumu

Zapojení dětí, zákonných zástupců a učitelek mateřských škol do výzkumu představovalo výzvy, které vedly k přizpůsobení návrhu a procesu výzkumu s ohledem na bezpečnost, autonomii a potřeby zúčastněných osob (Kazemi, 2025). Ochrana individuální autonomie zaujímala ústřední místo v úvahách o etice výzkumu. „V tomto rámci je individuální autonomie zásadní, protože respektování autonomie se rovná zacházení s jednotlivci jako s cílem samým o sobě" (Howe & Moses, 1999, s. 22).

Etika tvorby výzkumného nástroje

Při tvorbě výzkumného nástroje bylo třeba řešit etické dilema. Rozhovory měly odhalit předpojaté představy o pojmech. Na druhou stranu musely respektovat všechny požadavky na ochranu psychického blaha dětí. Rozhovor nesměl být invazivní, aby neotevíral citlivá a intimní témata. Nesměl také vyvolávat otázky, které by si děti jinak nekladly, například o problémech v rodině či ve společnosti (Kasáčová, 2016, s. 25).

Etika formulace otázek

Nebylo snadné formulovat otázky pro polostrukturovaný rozhovor. Součástí týmu je však psycholožka, která dohlíží na etickou kontrolu realizace projektu. Bylo nepřípustné klást otázky, které by mohly dítěti psychicky ublížit nebo v něm vyvolat negativní pocity. Bylo také důležité formulovat otázky tak, aby na ně dítě mohlo úspěšně odpovědět a aby byly přiměřené kognitivním schopnostem a zkušenostem dětí ve sledovaném věkovém rozmezí.

Etické aspekty použití výzkumného nástroje

Správnost a etika použití výzkumného nástroje byly součástí přípravy výzkumné strategie. Hlavním důvodem bylo to, že se na sběru dat podílelo více osob. Cílem bylo připravit a dodržovat ve všech případech stejný postup v zájmu objektivity údajů. Proto byl pro školení učitelek vytvořen manuál pro vedení rozhovorů.

Školení učitelek

Rozhovory s dětmi vedly kvalifikované učitelky mateřských škol, které s dětmi pracovaly v rámci povinného předškolního vzdělávání podle státního vzdělávacího programu (2022). Tento postup zajistil důvěru dětí a eliminoval proměnnou v podobě vztahu dítěte k výzkumníkovi, čímž se zvýšila objektivita získaných údajů. Učitelky absolvovaly školení nejméně dva týdny před zahájením rozhovorů, které probíhalo osobně i online podle písemného manuálu vypracovaného řešiteli projektu. Manuál obsahoval metodický postup, strukturu rozhovorů, zásady etického chování, způsoby komunikace s dětmi a strategie pro udržení pozitivní emocionální atmosféry během rozhovoru.

Informovaný souhlas

Rozhovory se uskutečnily se souhlasem ředitelek dotčených mateřských škol a zákonných zástupců dětí z výzkumného vzorku. Ti byli písemně informováni o průběhu výzkumu a o využití výsledků výzkumu týkajících se jejich dítěte. Součástí písemného souhlasu byla informace, že práva a zájmy mateřské školy, jejích zaměstnanců a dětí budou chráněny. Anonymita všech zúčastněných osob byla zachována jak při realizaci výzkumu, tak při zveřejňování jeho výsledků. Pokud by se chtěli z výzkumu odhlásit, bylo by to akceptováno. Uvědomovali jsme si, že „čím zranitelnější jsou účastníci – děti, tím větší je odpovědnost výzkumníků za jejich ochranu" (BERA, 2024). Nikdo ze zákonných zástupců však informovaný souhlas nezrušil. Informovaný souhlas je *„princip, který se snaží zajistit, aby si účastníci výzkumu zachovali kontrolu nad svými životy a aby mohli posoudit, jaká rizika se vyplatí podstoupit za účelem prohloubení vědeckého poznání"* (Howe & Moses, 1999, s. 49).

Etické vedení rozhovorů

Na začátku rozhovoru bylo dítě seznámeno s jeho důvodem. Bylo mu vysvětleno, že učitelka chce lépe poznat, jak uvažuje o slovech, na která se ho bude ptát. Při rozhovorech byl respektován požadavek na pohodu dětí. Rozhovory s dětmi nesměly narušit plynulost jejich života ani jejich klid. Hlavním principem byla pozitivní sociální a emocionální atmosféra. Cílem nebylo v rozhovorech pronikat hluboko do představ a zkušeností dětí. Naopak, jako údaj bylo přijato to, co řekly z vlastní vůle, jako odpověď na otázku, dobrovolně a takovým způsobem, jak to v daném okamžiku věděly a chtěly říci.

Etika zpracování výzkumných dat

Přepisy rozhovorů byly úplné, z výpovědí dětí nebylo nic vynecháno ani upraveno. Subjektivita a autentičnost výpovědí dětí byly respektovány. Podle Howe & Moses (1999, s. 32) musí výzkumník „vyhledávat a pozorně naslouchat ‚hlasům' zakotveným v jejich sociálním kontextu, aby získal skutečné pochopení toho, co říkají." Na otevřeném kódování dat se podíleli tři členové týmu. Údaje z kódování vyplynuly ze shody mezi hodnotiteli ohledně témat výpovědí dětí. Stejnou měrou byly respektovány jejich názory i zkušenosti. Ve výpovědích dětí nebyly zaznamenány žádné obsahy týkající se patologických jevů v sociálním prostředí. Nebylo nutné řešit toto etické dilema. Archivovány byly pouze anonymizované údaje pro sdílení s jinými výzkumníky (BERA, 2024).

Etika prezentace výzkumných údajů

Vytvoření zakotvené teorie bylo založeno na provedeném výzkumu, činnosti a analytických úvahách výzkumníků. Důležité byly také lidské a morální zásady výzkumníků. Jak upozornila Kasáčová (2016, s. 28), *„je neetické formulovat zakotvenou teorii na základě tušení, domněnek nebo pouhého filozofování o existujících teoriích. Je neetické považovat osobní, empiricky ověřený koncept za ustálenou teorii. Jednalo by se o reflektovanou teorii, což je v pořádku."* Etické jednání při uvádění výzkumných údajů bylo zajištěno doslovnými přepisy výpovědí dětí, svědomitou kvalitativní analýzou a argumentací na základě induktivního přístupu. Zveřejnění doslovných výpovědí bylo provedeno tak, aby nebyla narušena anonymita dětí. U výpovědí jsou uvedeny kódy označující pohlaví dítěte a pořadové číslo ve výzkumném vzorku.

Výsledky vědecké analýzy

Výzkum zaměřený na děti představuje mimořádně citlivou oblast, která vyžaduje zvýšenou etickou ostražitost, dodržování právní ochrany dítěte a důsledné uplatňování zásad výzkumné etiky (Kasáčová et al., 2017). Vzhledem k absenci specifického etického kodexu pro výzkum s dětmi ve Slovenské republice museli výzkumníci zvolit individuální, odpovědný přístup a uplatnit komplexní etické rozhodování zohledňující kontext výzkumné situace (Simons & Usher, 2007). Etické principy tvorby výzkumného záměru vycházely z respektu k předmětu zkoumání jiných vědních oborů, z uznání dosavadních výzkumů v dané oblasti a z diskusí v rámci interdisciplinárního výzkumného týmu.

Základním etickým aspektem byl respekt k účastníkům výzkumu – dětem, jejich rodičům a učitelkám – s důrazem na autonomii, bezpečnost a psychickou pohodu (Howe & Moses, 1999). Při tvorbě výzkumných nástrojů a formulaci otázek byla dodržena zásada neinvazivity, přiměřenosti věku dětí a respektu k jejich individuálním zkušenostem.

Sběr dat proběhl na základě informovaného souhlasu zákonných zástupců, přičemž byla zaručena anonymita a právo odstoupit z výzkumu (BERA, 2024). Autenticita výpovědí dětí byla zachována prostřednictvím úplných přepisů a několika nezávislých analýz. Etická prezentace výsledků se opírala o induktivní přístup, důslednou anonymizaci a vědecky korektní zpracování dat, čímž byly zachovány morální i odborné standardy výzkumu.

Závěr

Předložená studie přispívá k rozšíření poznatků o tom, jak děti v předškolním věku chápou a interpretují pojmy související s čtenářskou gramotností. Výsledky výzkumu potvrzují, že dětské předkoncepty představují důležitý zdroj informací o raných formách myšlení, které tvoří základ pozdějšího kognitivního, jazykového a kulturního vývoje. Tyto předběžné pojmové struktury odrážejí nejen individuální zkušenosti dětí, ale také sociální a jazykový kontext, v němž se utvářejí.

Z metodologického hlediska se potvrdila opodstatněnost použití kvalitativního přístupu a polostrukturovaného mikrorozhovoru jako nástroje k odhalení dětského myšlení. Tento přístup umožnil zachytit spontánnost dětských odpovědí a odhalit hlubší vrstvy jejich významového porozumění. Tematická analýza poskytla cenné poznatky o způsobech, jakými děti konstruují a jazykově zprostředkovávají své poznání. Z etického hlediska byl výzkum prováděn s ohledem na ochranu dětských účastníků, respektování jejich autonomie, psychického pohodlí a důstojnosti. Každý krok výzkumu – od výběru účastníků až po prezentaci výsledků – se řídil zásadami transparentnosti, dobrovolnosti a profesní integrity.

Výsledky výzkumu mají potenciál obohatit teorii i pedagogickou praxi v oblasti předškolního vzdělávání. Poskytují argumenty pro nutnost systematického zjišťování dětských předpojatých představ jako výchozího bodu pro plánování a individualizaci vzdělávacích strategií. Poznání dětských představ o pojmech umožňuje učitelům cíleně podporovat rozvoj jazykových, kognitivních a interpretačních schopností dětí, které tvoří základ čtenářské gramotnosti.

Závěry studie zároveň poukazují na potřebu pokračovat v empirickém výzkumu dětského myšlení v širším interdisciplinárním rámci, propojujícím poznatky pedagogiky, psychologie, lingvistiky a kognitivní vědy. Takové propojení může přispět k hlubšímu porozumění procesům osvojování významů, které jsou klíčové pro rozvoj čtenářské gramotnosti a celkové připravenosti dětí na vstup do školy. Výzkum tedy potvrzuje, že dítě je aktivním tvůrcem poznání, který prostřednictvím jazyka nejen reflektuje svět, ale zároveň jej i spoluvytváří. Pedagogická praxe by měla tuto skutečnost respektovat, využívat poznatky o dětských prekonceptech jako cenný diagnostický i rozvojový nástroj a systematicky je začleňovat do tvorby vzdělávacích programů.

Seznam literatury (a zdrojů)

Bloom, P. (2015). *Jak se děti učí významu slov.* Nakladatelství Karolinum Univerzita Karlovej v Praze.

British Educational Research Association [BERA]. (2024). *Ethical Guidelines for Educational Research* (5th ed.). www.bera.ac.uk/publication/ethicalguidelines-for-educational-research-2024.

Howe, K. & Moses, M. (1999). Ethics in educational research. Review of Research. In *Education,* 24, 21-60. https://www.colorado.edu/education/sites/default/files/attached-files/Howe_Moses_Ethics_in_Educational_Research.pdf

Fontana, D. (1997). *Psychologie ve školní praxi. Příručka pro učitele.* Praha: Portál.

Kasáčová, B. (2016). Teoretické východiská pedagogického skúmania detského poznania sveta. In *Deti na prahu vzdelávania. Dôvody a možnosti ich skúmania.* Banská Bystrica: Belianum.

Kasáčová, B. et. al. (2017). *Deti na prahu vzdelávania. Výskumné zistenia a pedagogické inšpirácie.* Banská Bystrica: Belianum. https://www.researchgate.net/profile/Dana-Hanesova-2/publication/327120284_Deti_na_prahu_vzdelavania_Monografia_2017/links/5b7b039b92851c1e1223af6e/Deti-na-prahu-vzdelavania-Monografia-2017.pdf

Kazemi, B. (2025). Children as Participants in Research Reflections on a Child-inclusive Practice in Social Work Research. In *Child and Adolescent Social Work Journal.* https://doi.org/10.1007/s10560-025-01040-y

Kesselová, J. (2015). Sématické kategórie v rannej ontogenéze reči dieťaťa. In *Štúdie o detskej reči.* Prešov: Filozofická fakulta, Prešovskej univerzity v Prešove, 121-168.

Lipnická, M. (2024). Children´s ideas about symbols od Slovak statehoodof. *Ad Alta, 14*(1), 103–107. https://doi.org/10.33543/1401

Lipnická, M. & Vrábľová, A. (2024). Analysis of children's conceptions of concepts at the end of pre-primary education. *International Journal of Arts, Humanities & Social Science.* Rockville : Institute for Promoting *Research & Policy Development, 5*(8), 80-84. https://ijahss.net/assets/files/1723724409.pdf

Pupala, B. (2001). Epistemologické východiská vyučovania a didaktiky. In *Predškolská a elementárna pedagogika.* Praha: Portál. 161–177.

Ministry of Education, Research, Development and Youth of the Slovak Republic. (2022). *Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie.* https://www.minedu.sk/data/att/21698.pdf

Simons, H. & Usher, R. (2007). *Situated Ethics in Educational Research Routledge.*

Slančová, D. et. al. (2018). *Desať štúdií o detskej reči.* Prešov: VEDA, Filozofická fakulta, Prešovskej univerzity v Prešove.

Svaříček, R. & Šeďová, K. e. al. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál.

Vužňáková, K., (2018). Teoreticko-metodologické východiská skúmania osvojovania si významov slov. In *O dieťati, jazyku, literatúre. Časopis pre otázky skúmania komunikačnej a literárnej kompetencie. 6*(1), 6–28.

Vygotskij, L. S. (2017). *Psychológia myslenia reči.* Praha: Portál.

doc. PaedDr. Milena Lipnická, PhD.
Katedra elementárnej a predškolskej pedagogiky
Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela
Ružová, 13
974 11, Banská Bystrica
milena.lipnicka@umb.sk